

Razgovor

Elinor Murray Despalatović

Elinor Murray Despalatović (1933.) američka je istraživačica hrvatske povijesti koja je magistrirala i diplomirala na Sveučilištu Columbia, a kasnije je predavala na Connecticut Collegeu u New Londonu. U bogatoj karijeri bavila se hrvatskom poviješću devetnaestog i ranog dvadesetog stoljeća. Godine 1975. napisala je knjigu *Ljudevit Gaj and the Illyrian Movement*, a 1981. je s Joelom Halpernom uredila američko izdanje knjige Rudolfa Bičanića *How the People Live*. Nakon 1960. svaku je slobodnu akademsku godinu provodila istražujući u Hrvatskoj, u arhivima i na terenu. U hrvatskim je povijesnim časopisima zadnjih desetljeća objavila nekoliko radova u kojima se bavila etnografijom i društvenom poviješću hrvatskog sela na prijelazu stoljeća.

Razgovor je s engleskog jezika preveo **Ivan Markota** [anglistika].

Pro tempore: Profesorice Despalatović, autorica ste mnogih članaka i knjige *Ljudevit Gaj i ilirski pokret*. Kakva je bila recepcija knjige u trenutku njene objave 1970-ih u SAD-u? Što je tada značilo biti stručnjak za hrvatsku povijest?

Murray Despalatović: Knjiga je dobila dobre recenzije u stručnim časopisima. Glavna zamjerka bila je ta da je urednik površno odradio svoj posao zbog mnogo tipografskih pogrešaka. Bila je dobro prihvaćena i od strane struke. Još uvijek srećem učenike i studente diplomskog studija koji mi se obraćaju s „Jeste li vi autorica knjige *Ljudevit Gaj i ilirski pokret*?“ Voljela bih u narednih godinu ili dvije vidjeti hrvatsko izdanje svoje knjige, ali moram prvo pronaći izdavača i prevoditelja. Što se tiče drugog pitanja, kao profesorica europske povijesti na privatnom koledžu, predavala sam modernu europsku povijest, povijest Istočne Europe, Balkana, Rusije i SSSR-a. Hrvatskoj i jugoslavenskoj povijesti mogla sam se posvetiti tek na višim razinama studija, zbog čega moje istraživanje nije bilo povezano s predavanjem. No, ono je produbilo moje razumijevanje

osnovnih historijskih problema, a putem predavanja otkrila sam nove istraživačke metodologije i smjestila hrvatsku povijest u širu perspektivu. Do ranih 1970-ih nije postojala niti jedna američka udruga znanstvenika koja bi se bavila Južnim Slavenima. Ostali Slaveni imali su svoje udruge, sastajali se i organizirali panel rasprave, kao što je godišnja konferencija AAASS-e (Američka udruga za promicanje slavenskih studija). Ranih 1970-ih osnovali smo Američku južnoslavensku udruhu, ali ona se raspala na srpsku, bugarsku, slovensku, albansku i hrvatsku. Dugo vremena su se za hrvatsku povijest zanimali samo emigrantski znanstvenici, studenti diplomskog studija i male grupe američkih povjesničara. Međutim, to se promijenilo nakon proglašenja hrvatske nezavisnosti.

Pro tempore: Kako su vaša djela bila primljena u Hrvatskoj?

Murray Despalatović: Oko trećina kraćih radova (članci, poglavlja u knjigama) izdana je u Hrvatskoj. Jako cijenim svoje hrvatske kolege, a moj je rad vrlo

dobro primljen. Veoma me obradovao poziv da ove godine održim predavanje studentima diplomskog studija i profesorima Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. I sama sam diplomirala na odsjeku 1960./61., te sam s njime surađivala kad god bih uzela slobodnu studijsku godinu. Izlagala sam svoje članke na konferencijama u Hrvatskoj i pisala za hrvatske časopise. Međutim, moj rad o Gaju jedno je vrijeme bio zanemaren. Nisam bila pozvana na međunarodni simpozij o ilirskom pokretu 1985. godine, iako sam u to vrijeme bila u Hrvatskoj. Nekolicina kolega iz drugih europskih zemalja koji su bili pozvani, izrazili su čuđenje tom činjenicom, s obzirom na to da je moja knjiga smatrana važnim djelom na tu temu. Za vrijeme Jugoslavije stranci su mogli provoditi istraživanja samo ako su bili dio međudržavnog programa razmjene. Zbog toga sam došla u Hrvatsku 1960./61. kako bih provela istraživanje za svoju disertaciju, a nakon toga svakih sedam godina kada bih imala slobodnu studijsku godinu: 71./72., 78./79., 85./86. Svakom stranom znanstveniku bila je potrebna posebna viza za istraživanje i nije ga smio obavljati u knjižnicama i arhivima prije nego je viza bila odobrena. Godine 1985./86. morala sam čekati vizu dva mjeseca zbog toga što je država mislila da samo prodali auto prije nego smo otišli 1979. godine. Pisali smo puno molbi kako bi ih uvjerali da smo auto uzeli sa sobom. Usprkos tome, uspjela sam raditi na svom istraživanju jer su me ljudi u knjižnici i arhivu poznavali. Istraživanje je bilo ograničavano. Godine 1985./86., kada sam proučavala hrvatsko seljaštvo, država mi je dopustila korištenje materijala o selima iz nacionalnih i regionalnih arhiva, ali nisam smjela vršiti istraživanja u samim selima. Nisam mogla dobiti na uvid ni katastarske mape iz 1890. godine za sela koja sam proučavala. Sve se promijenilo nakon proglašenja hrvatske nezavisnosti. Više nisam trebala posebnu vizu za istraživanje. Povjesničari iz Hrvatske redovito sudjeluju u radu godišnje konferencije AAASS-a. Panel konferencije organiziraju Hrvati i Amerikanci i sudjeluju ljudi iz obje zemlje. Ovakvi susreti vrlo su važni, pogotovo za mlađe znanstvenike. Trenutno su nam najveći problemi cijena

putovanja i smanjeno državno financiranje. Danas je moj rad zanimljiviji Hrvatima nego Amerikanima. Sudjelovala sam na projektu Tripartitum sa svojim radom o selu Gage, a takve su suradnje trenutno moguće jer jedan dio godine živimo u Zagrebu. Ipak, žao mi je što sam na kraju karijere, a ne dvadeset godina mlađa. Postoji toliko pitanja koja bih htjela istražiti, ali nemam više vremena. Moram staviti na papir što više svoga istraživanja dok još mogu. Danas se u SAD-u istočnoeuropske studije spajaju s europskim studijama na mnogim fakultetima, a povijest Balkana i Istočne Europe se zanemaruje. Prošle godine postojalo je samo jedno ili dva mjesta za istočnoeuropske stručnjake u cijelom SAD-u. Istočnoeuropski jezici rijetko se podučavaju na fakultetima. Većina fakulteta koji nude učenje hrvatskog jezika, izvode ga skupa s bosanskim i srpskim.

Pro tempore: Koliko su, po vašem mišljenju, teorije marksističke historiografije utjecale na rad povjesničara koji su proučavali 19. stoljeće u razdoblju od 1950-ih do 1980-ih?

Murray Despalatović: Povjesničari, čiji rad je najviše utjecao na moje prvo istraživanje o Gaju i ilirskom pokretu, bili su Jaroslav Šidak, Igor Karaman i Josip Horvat. Nisu bili ograničeni ideologijom. Profesor Šidak nije pisao velike i obuhvatne radove, već se istaknuo člancima s mnogo fusnota koji su bili plod istraživanja. Njegovi radovi su od najveće važnosti za razumijevanje ilirskog pokreta. Nikada nije direktno kritizirao druge povjesničare, nego je potihio u fusnotama pobijao tuđe teze. Profesor Karaman je također pisao kraće članke, ali kada bi ih se sve skupilo tvorili bi ekonomsku povijest 19. i početka 20. stoljeća. Josip Horvat, bivši novinar, pisao je precizne biografije političkih aktera i obuhvatne radove o povijesti hrvatske kulture i politike. Radovi profesora Vase Bogdanova bili su prožeti marksističkom ideologijom, no ne treba ih zbog toga odbaciti. Mirjana Gross, iako neko vrijeme članica Komunističke partije, piše kvalitetna djela o hrvatskoj povijesti 19. i 20. stoljeća. Prva je u hrvatsku historiografiju uvela modernu metodologiju.

Marksistička ideologija bila je najprisutnija u radovima o Drugom svjetskom ratu, Komunističkoj partiji, radničkoj klasi, Jugoslaviji, međunarodnim odnosima i u školskim udžbenicima.

Pro tempore: Koji su vam izvori najviše pomogli u sustavnom istraživanju hrvatskog sela oko 1900. godine?

Murray Despalatović: Kao prvo istraživanja o selu koja su se temeljila na detaljnom upitniku Antuna Radića *Osnove za sabiranje i proučavanje gradje o narodnom životu*. Neka od istraživanja objavljena su, u cijelosti ili djelomično, u *Zborniku*, a ostatak se nalazi u arhivima HAZU-a. Svako od tih istraživanja pisao je stanovnik sela ili regije.

Drugo, vrlo važan izvor bila su izdanja Ureda za statistiku. Ona uključuju materijale iz redovitih popisa stanovnika, knjige s imenima mjesta i popisima lokalnih činovnika i sažete sveske provedenih ispitivanja. Na primjer, ako želite saznati informacije o nekom selu iz 1910. godine, možete pronaći njegovu veličinu, stanovnike po religiji, jeziku, pismenosti i dobi te stope smrtnosti i rodnosti. Možete saznati koliki je bio broj kuća, od čega su bile napravljene, jesu li imale slamnati ili krov od crijepa, broj krava u selu, broj konja i što su uzgajali. Statistiku o selu skupljali su lokalni učitelji, pa ih smatram vjerodostojnim izvorima. Korisne su još knjige etnologa, ekonomista povjesničara i sociologa.

Pro tempore: Jesu li neka druga djela o povijesti seljaštva utjecala na vaš rad?

Murray Despalatović: Mislim da je najviše utjecala knjiga Joze Tomasevicha *Seljaštvo, politika i gospodarske promjene u Jugoslaviji*. Dosta dugujem i radu sociologa sela Irwina Saundersa, antropologa Joela i Barbare Halpern, Roberta Redfielda i Erica Hobsbawna. Dali su mi različite poglede na seljaštvo i pomogli ga povezati sa životom nacije. Podjednako su na mene utjecali europski povjesničari kao što je Le Roy Ladurie i Marc Bloch. Držala sam seminar o povijesti europskog seljaštva dugi niz godina.

Pro tempore: Kako gledate na razvoj istraživanja problematike hrvatske povijesti 19. stoljeća u zadnjih dvadeset godina u Hrvatskoj?

Murray Despalatović: Druga polovica 20. stoljeća bila je dosta bogata što se tiče radova o 19. stoljeću. Danas postoji veći interes za 20. stoljeće, ali to je normalno. Svaka generacija pred povijest postavlja nova pitanja. U doba socijalizma hrvatska historiografija se bavila većinom političkom poviješću. Povijesna su se istraživanja u posljednjih dvadeset godina silno proširila. Postoji veliki interes za socijalnu i ekonomsku historiju. Teme koje su prije bile osjetljive, kao što su povijest hrvatskog nacionalizma, povijest Židova u Hrvatskoj i Holokausta, povijest srpske manjine i povijest religije, danas se istražuju. Postoji više istraživanja o srednjoj klasi, Vojnoj krajini, seljaštvu, urbanoj eliti, obrazovanju, gradovima i regijama te čak nešto malo više o ženskoj povijesti. Iskra Iveljić je načela novu temu sa svojom knjigom o poslovnoj eliti *Očevi i Sinovi: privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*. Nadalje, *Seljačka obitelj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1918. do 1941.* autorice Suzane Leček, dala je novi pogled na povijest seljaštva.

Pro tempore: Ima li, po vašem mišljenju, dovoljno radova koji kontekstualiziraju hrvatsku povijest 19. stoljeća u okviru Habsburške Monarhije?

Murray Despalatović: Najviše me zanima što su stanovnici Habsburške Monarhije imali zajedničko. Istraživanja o nacionalizmu naglašavaju razlike. Je li postojao habsburški mentalitet? Lako je prepoznati sličnosti u arhitekturi, ali toga je bilo mnogo više. Kako je svijest o pripadnosti istoj državi utjecala na razne staleže i vojsku? Jesu li većina tih ljudi bili dvojezični? Je li postojala razlika u iskustvu pripadanja austrijskom dijelu monarhije (Slovenija, Dalmacija) naspram mađarskome (Hrvatska, Slavonija)?

Pro tempore: U historiografiji možemo često naći različite interpretacije ideologije HSS-a. Ponekad

ju opisuju kao konzervativnu stranku, a ponekad kao liberalnu. Kako objašnjavate tu razliku?

Murray Despalatović: Ideologija HSS-a bila je konzervativna utoliko što je naglašavala važnost poljoprivrede i obitelji te je bila sumnjičava prema industrijalizaciji. HSS je bio konzervativan i u promicanju edukacije seljaka na selu. Radikalniji je utoliko jer je prepoznao potencijalnu moć seljaštva u demokratskom društvu gdje seljaci čine većinu. Koliko radikalna može biti neka seljačka stranka možemo vidjeti na primjeru Bugarske, jedine države u Europi gdje je seljačka stranka došla na vlast. HSS je bio na korak do moći. Treba to sagledati u kontekstu. Stjepan Radić i Vladko Maček bili su različite osobe, kao što je bilo različito i vrijeme kada su vodili stranku. Radić je bio nadareni političar koji je stvorio HSS i prilagodio stranačku ideologiju Jugoslavenskoj. Bio je izvanredan govornik koji je mogao probuditi nadu i vjerovanje u seljaštva, ali je isto tako bio nepristojan i neprijateljski nastrojen prema svojim političkim protivnicima. Stvorio je stranku koja je bila prisutna u regijama gdje su živjeli Hrvati. 1920-e godine su za HSS bile borba za preživljavanje i Radić nije dočekao uspjehe stranke u 1930-ima. Maček je bio drugačiji, manje idealist, a više pragmatik. Pod njegovim vodstvom razvili su se ekonomski i kulturni programi u drugoj polovici 1930-ih. Zadruga su se širile po selima. Rudolf Bičanić bio je na čelu istraživačkog instituta koji je objavio prvo detaljno istraživanje o ekonomskoj situaciji, zdravstvenim uvjetima, osnovnim potrebama i problemima seljaštva. Do kraja 1930-ih stranka je stvarno počela utjecati na ekonomsko stanje seljaštva. Onda se dogodio rat, pa socijalizam. Član stranke rekao mi je da su se ljudi nakon socijalizma vratili u stranku zbog sjećanja na zadruga i ostala poboljšanja koja je uveo HSS. Najviše su se sjećali ekonomskog programa, a ne politike. Kada je HSS postao najvažnija hrvatska stranka u godinama nakon rata, skrenuo je udesno. To se može vidjeti u glasilima stranke. No, seljaštvo je stranci ostalo primarni interes. Je li pokušaj stranke da naoruža sela bio desničarski ili je to bila jednostavno potreba za fizičkom zaštitom

sela? Maček je ostao vjeran pacifističkoj tradiciji stranke i za vrijeme invazije 1941. kada je savjetovao članove HSS-a da se ne bore niti protestiraju. Mnogi su ga zbog toga kritizirali.

Pro tempore: Jesu li za pisanje povijesti HSS-a najvažnije biografije i zapisi političkih misli njezinih vođa ili je važnija socijalna interpretacija uloge stranke?

Murray Despalatović: Za pisanje potpune povijesti stranke treba sagledati ideje i djela vođa, društvo kojemu su te ideje bile namijenjene i pitati se zašto su one bile toliko dobro primljene od strane seljaštva. Posljednja stavka je veoma važna zbog toga što je HSS uveo seljaštvo u moderan politički život, nacionalno ih osvijestio i pomogao im da shvate da čine većinu. Pomogao im je da se organiziraju kao proizvođači i potrošači. Stranka je poštivala njihovu kulturu, izdavala poeme i priče, bilježila pjesme i plesove te organizirala smotre. Važno je obratiti pozornost na publikacije stranke, stranačke organizacije i pozadinu njenih vođa. Je li HSS bio organizacija intelektualaca koji su seljaštvo koristili za stjecanje moći? Da li se oslanjala samo na pisanu riječ kako bi doprla do seljaštva? Ako nije, koji je bio drugi način? Je li to bila stranka koja je primala samo Hrvate? Koja je bila uloga nacionalizma? Jesu li seljaci bili dio vodstva stranke bilo na državnoj ili lokalnoj razini? Zašto stranka nije prestala postojati tijekom godina kada je bila zabranjena, a vođe zatvorene? Velike promjene mogu se vidjeti u glavnom glasilu stranke, no treba ga pročitati od početka do kraja. Počinje kao seljačko glasilo koje izlazi po župama, a završava u kasnim 30-ima kao velike novine koje prate domaće i strane vijesti. HSS je pokušavao u isto vrijeme saznati stvarne uvjete života na selu. Jedno vrlo važno istraživanje izdano je u to vrijeme: „Medicina i selo“. Baziralo se na upitnicima poslanim lokalnim činovnicima koji su postavljali općenita pitanja o zdravlju kao što su: „Koliko košta doktor?“, „Koliko je doktor udaljen?“ i „Koliko često posjećujete doktora?“. Broj sudionika bio je iznenađujuće velik. Danas živimo u vrijeme anketa, ali u to vrijeme takvo je istraživanje bilo

novost. Biografije vođa su važne, kao i njihove političke ideje. Ali one ostaju izolirane ako ne koristimo instrumente socijalne povijesti kako bi objasnili njihovu interakciju sa seljaštvom i način na koji se stranka brinula za potrebe seljaštva.

Pro tempore: Koja je bila politička orijentacija HSS-a u usporedbi s ostalim strankama međuratne Europe?

Murray Despalatović: Ljevica je u međuratnom periodu bila komunistička, socijalistička i anarhistička, a desnica je bila uglavnom fašistička. Seljačke stranke su većinom bile dio centra skupa s demokratskim strankama. 1920-ih je godina HSS bio više lijevo orijentirana, a tokom 1930-ih desno orijentirana stranka.

Pro tempore: Koja je bila uloga panslavizma u ideologiji HSS-a?

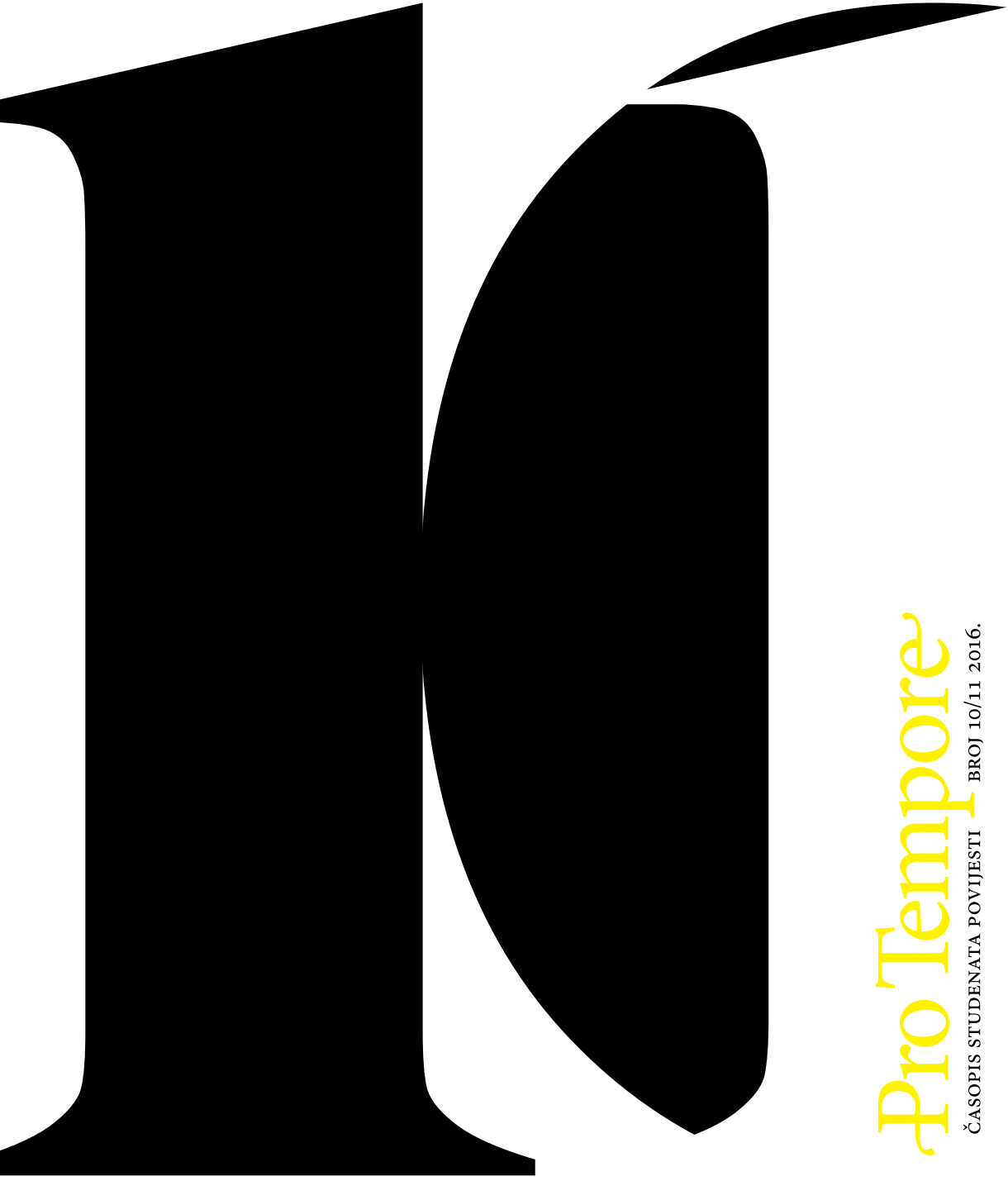
Murray Despalatović: Antun i Stjepan Radić su oboje bili panslavisti. Vidjeli su svoj rad kao nastavak ilirskog pokreta. Ne znam koliki je značaj panslavizam imao na obične članove stranke. Nakon smrti Stjepana Radića panslavizam je izgubio na važnosti.

Pro tempore: Kakav je značaj imala ideologija HSS-a za žene na selu?

Murray Despalatović: Suzana Leček dosta se bavila tom temom. Žene su bile aktivne u kulturnim udrugama HSS-a u selima. Pisale su pjesme za „Seljačku slogu“, učlanjivale se u pjesnička i kazališna društva te nastupale na smotrama folklor. Žene su bile smatrane čuvaricama kulture. Nisu mogle promijeniti način svog života, ali su imale važnu ulogu u seljačkom društvu. Vodile su brigu o kućanstvu i radile u poljoprivredi. Supruga Stjepana Radića vodila je program HSS-a za žene.

Pro tempore: Je li moguće napisati socijalnu povijest HSS-a koristeći postojeće izvore dostupne povjesničarima?

Murray Despalatović: Netko će se sigurno toga prihvatiti. Dijelovi te povijesti već postoje. Problema s izvorima ima puno. Na primjer, prekasno je za prikupljanje usmene povijesti sudionika. Možda je i provedeno neko istraživanje o usmenoj povijesti, a moguće je da postoje i neki memoari. Dosta je izvora izgubljeno, no mnogo toga možemo saznati iz pisanih izvora, pogotovo publikacija HSS-a. Treba početi od sela. Lokalne bi novine mogle biti pune zanimljivih informacija. Neke obitelji možda imaju materijale u obiteljskim spisima. Potrebno je HSS-u posvetiti više pažnje. O tome se godinama nije smjelo pričati, a izvori su čekali da ih netko obradi. Sada je na vašoj generaciji da nastavi rad.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI - BROJ 10/11 2016.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 10/11 2016.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
Godina VIII, broj 10-11, 2016.

Glavni i odgovorni urednik

Tomislav Brandolica

Zamjenik glavnog urednika

Filip Šimetin Šegvić

Uredništvo

Tomislav Brandolica, Marta
Fiolić, Kristina Frančina, Marko
Lovrić, Valentina Nedeljko, Nikola
Seiwerth, Filip Šimetin Šegvić

Urednici pripravnici

Zvonimir Plavec, Vjenceslav
Rupčić, Porin Šćukanec Reznicek

Redakcija

Tomislav Brandolica, Marta Fiolić,
Kristina Frančina, Marko Lovrić,
Valentina Nedeljko, Zvonimir
Plavec, Vjenceslav Rupčić, Nikola
Seiwerth, Porin Šćukanec Reznicek,
Filip Šimetin Šegvić

Recenzenti

dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Ivo Banac
dr. sc. Tomislav Galović
dr. sc. Ivo Goldstein
dr. sc. Iskra Iveljić
dr. sc. Tvrtko Jakovina
dr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
dr. sc. Jelena Marohnić
dr. sc. Mirjana Matijević Sokol
dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Drago Roksandić
Marie Scatena, MA
akademik Arnold Suppan
Marina Šegvić, prof.
dr. sc. Božena Vranješ Šoljan

Lektura i korektura

Gabrijela Detelj
Marta Fiolić
Ana Jelić
Nikolina Kos
Marko Pojatina
Tihomir Varjačić

Dizajn i priprema za tisak

DZN studio

Prijevodi s engleskog jezika

Tomislav Brandolica
Tina Miholjančan, prof.
Marija Marčetić
Ivan Markota
Krešimir Matešić
Judita Mustapić
Kristina Videković

Prijevodi s njemačkog jezika

Mirela Landsman Vinković
Filip Šimetin Šegvić
Azra Plićanić Mesić

Prijevodi s francuskog jezika

Jasna Čirić, prof.
Marta Fiolić
Marija Galić
Tea Šimičić

Prijevodi s talijanskog jezika

Tihana Filipčić
Loretta Lanča

Izdavač

Klub studenata povijesti – ISHA
Zagreb

Tisak

Mediaprint – Tiskara Hrašćić

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo
stavove autora i ne predstavljaju
nužno stavove i mišljenja
uredništva i izdavača

Izdavanje ovog časopisa financijski su omogućili:

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest
Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu,
Studentski zbor
Sveučilišta u Zagrebu

Privatne donacije:

Vesna Miović, I. P., M. Č.

Redakcija časopisa Pro tempore
svim se donatorima iskreno
zahvaljuje na financijskoj podršci!

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva:

Klub studenata povijesti – ISHA
Zagreb
(za: Redakcija Pro tempore),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3,
10000 Zagreb

E-mail:

pt.redakcija@gmail.com
tomislav.brandolica@gmail.com